

საერთო ნასესხობანი ლაზურსა და აჭარულში

საქართველოს გეოგრაფიული განლაგება მუდამ იყო ახლო და შორეული მეზობლების პოლიტიკური, ლინგვისტური თუ კულტურული ინტერესის საგანი. ქვეყნის ოთხივე მხარესთანაა დაკავშირებული ცნობილი თუ უცნობი ისტორიული, ლინგვისტური და ეთნოგრაფიული პერიპეტიები, რომლებიც მუდმივი კვლევისა და შესწავლის უმდიდრეს მასალას გვაძლევს. ამ მხრივ განსაკუთრებულია შავი ზღვის რეგიონი და აქ მცხოვრებთა სალაპარაკო დიალექტები - ლაზური და აჭარული.

ისტორიულად განპირობებულმა თურქული ენის გავლენამ უამრავი საერთო ნასესხობა შემოგვინახა როგორც ლაზურში, ისე აჭარულ დიალექტში. ეს პროცესი უცხო არ არის არც ფონეტიკური და არც სემანტიკური თვალსაზრისით. თურქული ენის გავლენა, სამწუხაროდ, იმდენად ძლიერი იყო, რომ დღესაც გვესმის ქართულ სალაპარაკო ენაში მისი ლექსიკური ნასესხობანი. დომინირებს ის ნასესხობანი, რომელთაც არ გააჩნიათ ქართული პარალელური შესატყვისები. ამიტომაც შემოგვრჩა ამ ტიპის ლექსიკა ასე დიდხანს.

საინტერესო გახლავთ ის ფაქტი, რომ ლაზურშიც და აჭარულშიც გვაქვს ერთნაირი ნასესხობანი, ნუთუ არ გვქონდა ქართულში შესაბამისი შესატყვისი ან დაკარგული იყო.

თანამედროვე თურქეთის ლაზეთში ლაზურად საუბრისას ხშირად იყენებენ თურქულ ნასესხობებს, თუმცა უამრავ ლექსიკურ ნასესხობებს აქვს ლაზური შესატყვისები. ორი ენის მატარებელთ უჭირთ ამ ლინგვისტური წესის დაცვა და მიმართავენ ხშირ შემთხვევაში დომინანტი ენის შესატყვისებს. მშობლიური ლაზური გადადის უკანა პლანზე, რაც ამცირებს ხალხში ლაზურის მოხმარების ლინგვისტურ არეალს. წინ მოექცა სახელმწიფო ენა თურქული, რომელმაც შეავსო ყველა ლინგვისტური ვაკუუმი (სკოლა, ქუჩა, ტელევიზია, განათლების ინსტიტუციები...).

ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ თურქული ენის საერთო ნასესხობებზე ლაზურსა და აჭარულში თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე, მათ ფონეტიკურ ცვალებადობაზე, საერთო და განმასხვავებელ ნიშან-თვისებებზე.

უცვლელი სახით შემოვიდა ლაზურში და აჭარულში:

ლაზ; ბოხჩა (67) აჭ; ბოხჩა(44) - თურქ; bohça ქართ: შეკვრა, პაკეტი
 ლაზ; დასალი (327) აჭ; დასალი (192) - თურქ; yasad ქართ; აკრძალვა
 ლაზ; ბურელი(70) აჭ; ბურელი(47) - თურქ; börek ქართ; ნამცხვარი
 ლაზ; მუდირი(540) აჭ; მუდირი(178) - თურქ; müdür ქართ; დირექტორი
 ლაზ:თერცი (295) აჭ: თარცი/თერსი (113) - თურქ: ters ქართ: უკუღმა
 ლაზ:თემიზი (129) აჭ: თემიზი (115) - თურქ: temiz ქართ: უკუღმა
 ლაზ:თემბელი (293) აჭ: თემბელი(115) - თურქ: tembel ქართ: ზარმაცი
 ლაზ:თოფალი (304) აჭ: თოფალი(122) - თურქ: topal ქართ: კოჭლი
 ლაზ:ინსანი (316) აჭ: ინსანი (127) - თურქ: insan ქართ: ადამიანი
 ლაზ:იზინი (313) აჭ: იზინი (126) - თურქ: izin ქართ: ნებართვა
 ლაზ:იშარეთი (321) აჭ: იშარეთი (129) - თურქ: işaret ქართ: მინიშნება, ნიშანი
 ლაზ:კოლაჲ (378) აჭ: კოლაჲ (141) - თურქ: kolay ქართ: იოლი, ადვილი
 ლაზ: დეთიმი (331) აჭ: დეთიმი (193) - თურქ: yetim ქართ: ობოლი
 ლაზ: ვათანი (273) აჭ: ვათანი (103) - თურქ: vatan ქართ: სამშობლო
 ლაზ: ეჯელი (272) აჭ: ეჯელი (102) - თურქ: ecel ქართ: სიკვდილის ჟამი
 ლაზ: ზორი (286) აჭ: ზორი (107) - თურქ: zor ქართ: რთული, ძნელი
 ლაზ: ზიბილი (285) აჭ: ზიბილი (106) - თურქ: zibil ქართ: ჭუჭყიანი
 ლაზ: დუშმანი (230) აჭ: დუშმანი (97) - თურქ: duşman ქართ: მტერი
 ლაზ: გელინი (100) აჭ: გელინი (67) - თურქ: gelin ქართ: რძალი
 ლაზ: დერდი (193) აჭ: დერდი (92) - თურქ: dert ქართ: დერდი

ცვალებადი ნასესხობანი:

ლაზ: მუბარელი(540) აჭ: მუბარეჟი(178) - თურქ: mubarek ქართ: კურთხეული,
 წმინდა, დალოცვილი

ლაზ: ოკა(603) აჭ: ოყა(197) - თურქ: okka ქართ: წონის საზომი ერთეული
 ლაზ: რისკი() აჭ: რიზლი(207) - თურქ: risk ქართ: წილი, ხვედრი
 ლაზ: კაიმალი (351) აჭ: კაიმალი (131) - თურქ: kaimak ქართ: ნაღები
 ლაზ: დოშელი (230) აჭ: დოშეჟი (95) - თურქ: döşek ქართ: ფარდაგი
 ლაზ: დირელი (197) აჭ: დირელი (94) - თურქ: direk ქართ: ბოძი
 ლაზ: ენიშტე (253) აჭ: ენიშტე (100) - თურქ: enişte ქართ: სიძე
 ლაზ: ზახმეტი (282) აჭ: ზახმეტი (105) - თურქ: zahmet ქართ: გარჯა
 ლაზ: ზენგინი (283) აჭ: ზენგილი (106) - თურქ: zengin ქართ: მდიდარი

ლაზ: მუთჳაღი (542) აჳ: მუთვაღი (178) - თურქ: **mutfak** ქართ: სამზარეულო
ლაზ: მუსაჳირი (548) აჳ: მუსაფირი (173) - თურქ: **misafir** ქართ: სტუმარი
ლაზ: მუ()არებე (540) აჳ: მუხარებე (180) - თურქ: **muharebe** ქართ: ომი
ლაზ; მუ()აჯირი (540) აჳ: მუხაჯირი (180) - თურქ: **muhacir** ქართ: გაქცეული,

ემიგრანტი

ლაზ: მუხური(542) აჳ: მუხური (181) - თურქ: **muhur** ქართ: ბეჳედი, შტამპი

ლაზ: ხარმანი (874) აჳ: ხარმანი (332) - თურქ: **harman** ქართ: კალო, გროვა

თურქულ ენის ნაწარმოები ზმნები - სახელი+დამხმარე, ზმნა გადმოვიდა ლაზურსა და აჳარულში მხოლოდ ზმნის სახელადი ნაწილი ფუძედ და დაირთო ქართული ზმნის აფიქსები:

ლაზ: ო-დეღ-უ(596) აჳ: გა-დეღ-ებ-ა(52) თურქ; **deli olmak** ქართ: გაგიჳება

ლაზ: ო-ზარხოშ-უ(598) აჳ: გა-ზარხოშ-ებ-ა(52) თურქ: **sarhoş olmak** ქართ: თრობა

ლაზ: ო-ფიშმან-უ(663) აჳ:და-ფიშმან-ებ-ა(85) თურქ: **pişman olmak** ქართ: სინანული

ლაზ: ო-თემბელ-უ (294) აჳ: გა-თემბელ-ებ-ა (52) თურქ: **tembel olmak**; ქართ: გაზარმაცება

ლაზ: ო-ხაზირ-უ (696) აჳ:გა-ხაზირ-ებ-ა (52) თურქ: **hazırlamak**; ქართ: მომზადება

ლაზ: ო-სეფიღ-უ (84) აჳ: გა-სეფიღ-ებ-ა (24) თურქ: **sefil olmak**; ქართ: საწყალი, დასაწყლება.

ლაზ: ო-ფაღ-უ (663) აჳ: გა-ფაჳ-ებ-ა (62) თურქ: **pak – la - mak**; ქართ: გაწმენდა, დასუფთავება, მოკვლა, მოსპობა

ნასესხობებში ფართოდ არის წარმოჩენილი სხვადასხვა სახის ფონეტიკური ცვლილება.

ნასესხები ლექსიკა დასტურდება თურქულშიც. საკუთრივ თურქული ზმნების საწყისი ფორმის მაწარმოებელი სუფიქსებია -mak, -mek, მაგრამ არაბული და სპარსული სახელადი ნაწილისაგან და თურქული სახელიდან ზმნის მაწარმოებელი აფიქსების -la, -le დართვით ხდება ზმნის ფორმების სესხება. ჩვენ მიერ მოცემულ მაგალითებშიც ფიქსირდება ანალოგიური პოზიცია.

გამოყენებული ლიტერატურა

თანდილავა ალი, „ლაზური ლექსიკონი“, თბილისი. 2013;

ნოლაიდელი ჯემალ, „აჭარული კილოს სალექსიკონო მასალები“, ბათუმი. 2015;

ჩლაიძე ლია, „თურქულ-ქართული ლექსიკონი“, სტამბოლი. 2001

Associate Professor: Lile Tandilava

COMMON BORROWINGS IN LAZ AND ADJARIAN DIALECTS

The geographical position of Georgia as well as its political, linguistic or cultural treasures have always been a subject of concern to its close and far neighbors. Famous or unknown historical, linguistic and ethnographic peripetia, associated with all corners of the country, represent the most valuable research and educational materials. In this regard, the most interesting issue to discuss is the Black Sea region and the colloquial dialects of its inhabitants – the Laz and the Adjarian.

Historically, a lot of common borrowings have been preserved both in Laz and Adjarian dialects under the influence of the Turkish language. This process is not new either from a phonetic or semantic point of view. However, the influence of the Turkish language was so strong that its lexical borrowings can still be found in spoken Georgian language. The dominant position is mainly occupied by those borrowings that have no analogues in the Georgian language. That's why this type of lexical units still exists.

The interesting fact is that identical borrowings can be found both in Laz and Adjarian dialects. So, did not we have or lose the corresponding matchings in Georgian?

The Laz people, living in modern Turkey, often use Turkish borrowings despite the fact that many lexical borrowings have the Laz matchings. The speakers of these two languages often find it difficult to adhere to this linguistic rule and refer to the dominant language correspondences. Thus, the native Laz dialect goes backwards, what narrows the linguistic area of the Laz users. As a result, the Turkish official language has advanced, filling the entire linguistic vacuum (school, street, television, education institutions ...).

Our attention has been focused on common borrowings from the Turkish language in Laz and Adjarian dialects on the modern Georgian territory, as well as their phonetic variation, common and distinctive features.

The following unchanged lexical units have entered Laz and Adjarian dialects:

Laz; (bokhcha) Adj; (bokhcha) - Turkish; (bohça) (Georg; shekvra, paketi – “packaging”)

Laz; (boia) Adj; (boia) - Turkish; (boya) Georg; (sagebavi – “paint”)

Laz; (iasagi) Adj; (iasagi) - Turkish; (yasak) Georg; (akrdzalva – “ban”)

Laz; (buregi) Adj; (buregi) - Turkish; (börek) Georg; (namtskhvari – “cookies”)

Laz; (mudiri) Adj; (mudiri) - Turkish; (müdür) Georg; (direktori – “director”)

CHANGING BORROWINGS:

Laz; (mubaregi) Adj; (mubareki) - Turk; (mubarek) Georg; (kurtkheuli, tsminda, dalotsvili – “saint”)

Laz; (oka) Adj; (okha) - Turk; (okka) Georg; (tsonis sazomi erteuli – “weight unit”)

Laz; (riski) Adj; (rizgi) - Turk; (risk) Georg; (tsili, khvedri – “share”)

Laz; (fakiri) Adj; (fakhiri) - Turkish; (fakir) Georg; (gataki – “poor”)

The derived verbs, existing in Turkish - only a root of a noun + an auxiliary verb, have entered the Laz and the Adjarian, and the Georgian affixes were added as well:

Laz; (o-del-u) Adj; (ga-del-eb-a) Turk; (deli olmak) Georg; (gagizheba – “go crazy”)

Laz; (o-zarkhosh-u) Adj; (ga-zarkhosh-eb-a) Turk; (sarhoşolmak) Georg; (troba – “intoxication”)

Laz; (o-fishman-u) Adj; (da-fishman-eb-a) Turk; (pişman olmak) Georg; (sinanuli – “regret”)

Borrowings also include various phonetic changes, expressed in the form of vowels and consonants.